

Okoljske spremembe in migracije: trasiranje diskusije o ekoloških pregnancih

Abstract

Environmental Changes and Migrations: Routing the Discussions on Environmental Refugees

The article addresses climate change and the consequently altered mobility patterns or migrations of people due to environmental factors. It focuses on routing key discussions on environmental refugees/migrants in scientific production; the latter is marked by a two-way debate in the academic sphere, in which the differences between the advocates and critics of the environmental refugees/migrants hypothesis arise from the disciplines of the analysts. In particular, the initial discussions take place in line with the polarized relationship of environmental vs. migration analysis or the "catastrophic vs. the sceptical scenario." In spite of the indisputable starting point that environmental changes (co)influence migrations, it is advisable to discard simplistic explanations of causality from the very beginning, and position environmental migrations in the context of the complexity and multidimensionality of migration processes, and this is the starting point adopted in the article. Environmental refugees somehow just seem "to be there", but they are caught between theoretical inconsistencies, which leave the field of their protection vacant, and the environmental changes taking place in their local living spaces.

Keywords: environmental refugees, environmental migrants, environmental change, conceptual dilemmas, ecology and migration

Simona Zavratnik is a researcher at the Centre for Spatial Sociology at Faculty for Social Science, University of Ljubljana. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Povzetek

V besedilu obravnavam vprašanje okoljskih sprememb in posledično spremenjenih vzorcev mobilnosti oziroma migracij ljudi zaradi okoljskih dejavnikov. Poudarek je na trasiranju ključnih diskusij o okoljskih beguncih/okoljskih migrantih v znanstveni produkciji; te zaznamuje dvotirna razprava v akademskem področju, razlike med zagovorniki in kritiki hipoteze o okoljskih beguncih/okoljskih migrantih pa izvirajo iz disciplinarnega domicila analitikov. Predvsem začetki diskusije so potekali v okviru polarizirane relacije med okoljsko in migracijsko analizo oziroma »katastrofičnimi in skeptičnimi scenariji«. Kljub nespornosti izhodišča, da okoljske spremembe (so)vplivajo na migracije, pa se kaže v izhodišču odreči poenostavljenim razlagam vzročnosti in tudi okoljske migracije umestiti v kontekst kompleksnosti in večdimenzionalnosti migracijskih procesov, kar je izhodišče, ki mu sledim v besedilu. Za ekološke pregnance se zdi, da ti »nekako so«, a so ujeti med teoretske nedorečenosti, ki puščajo področje njihove zaščite prazno, in okoljske spremembe, ki se dogajajo v njihovih lokalnih življenjskih prostorih.

Ključne besede: okoljski begunci, okoljski migranti, okoljske spremembe, konceptualne dileme, ekologija in migracije

Simona Zavratnik je raziskovalka na Centru za prostorsko sociologijo na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Uvod: Ali narava izumlja ekološke pregnance?

V besedilu obravnavam vprašanje sodobnih okoljskih sprememb, zlasti podnebnih, ter posledično fenomenov, kot sta dvig morske gladine in dezertifikacija, v povezavi z migracijskimi gibanji. Okoljska tveganja, ki so v globalni družbi tveganja nedvomno ena bolj prezentnih, spadajo po Becku med proizvedene negotovosti (2009), odgovori nanje pa so ujeti v spiralo političnih, ekonomskih in razvojnih disparitet v razmerju *sever-jug*, ter mogočno mašinerijo vladnih in medvladnih institucij, ki definirajo birokratske okvire globalne mobilnosti. Ker je zadnje že nekaj desetletij politični problem *per se*, ni nepričakovano, da je diskurz o ranljivosti okolja precej bolj prisoten – preprosto je bolj sprejemljiv – kot diskurz o ranljivosti ljudi, ki okoljske katastrofe doživijo in posledično zapustijo mikrolokacijo ter postanejo okoljski migranti, okoljski begunci, ekomigranti – v vsakem primeru in ne glede na terminološke distinkcije pa ekološki pregnanci.

Za okoljske migrante se zdi, da so se znašli v sporu med »naravnim svetom« (fizičnim okoljem), ki je migracije v vsej človeški zgodovini bistveno soustvarjal, in »družbenim svetom« (predvsem kot normativno politično skupnostjo), saj nam jo je, kot kaže, narava zagodla in ob številnih beguncih, prosilcih za azil, ekonomskih migrantih in tako naprej izumila še »okoljske begunce«. Ti vnašajo nov nemir na povsem razburkano področje migracij, v katerem položaj okoljskih beguncev določa agenda velikih diskurzov upravljanja tega ali onega področja javnega življenja, v tem primeru diskurza »upravljanja migracij« in »upravljanja prostora«, ki se jima nemalokrat priključi še diskurz varnosti in obvladovanja tveganj. In že poznan krog, v katerem se znajdejo »okoljski«, »konvencijski« ali še kako drugače poimenovali begunci, se sklene.

V besedilu se osredinjam na trasiranje ključnih diskusij o okoljskih beguncih v znanstveni produkciji, ki jo zaznamuje predvsem dvotirna razprava na akademskem področju, razlike med zagovorniki in kritiki hipoteze o okoljskih beguncih oziroma okoljskih migrantih pa izvirajo iz disciplinarnega domicila analitikov. Predvsem začetki razprave so uokvirjeni v polarizirano relacijo med okoljsko in migracijsko analizo. Kljub nespornosti izhodišča, da lahko okoljske spremembe vplivajo na migracije, pa se moramo že na začetku odreči poenostavljenim razlagam vzročnosti in tudi okoljske migracije umestiti v kontekst kompleksnosti in večdimenzionalnosti migracijskih procesov, kar je izhodišče, ki mu sledim v besedilu.

Prav tako bom problematizirala pristop okoljskih analitikov, ki s svarjenjem pred podnebnimi spremembami in posledično bistvenim povečanjem migracij – morda nehote – reproducirajo strahove »zahodnega sveta pred novimi begunci«. V tej perspektivi tudi ni pričakovati bistvenih sprememb v mednarodnopravnem režimu, kjer se zdi, da je nepremostljiv izziv že terminološki: okoljski begunci, okoljski migranti, razseljene osebe ali kaj povsem novega? Temeljna Konvencija o statusu begunca iz leta 1951 (UNCHR, 1951) pojma ne pozna, strah pred širšim razumevanjem konvencijskih beguncev in vključevanjem »novih« tipov beguncev pa hromi večino držav, s čimer je prostor preboja okoljskih beguncev v najvišji rang

legalne zaščite povsem zaprt. To je druga točka preverjanja hipoteze o okoljskih beguncih, ki jo v besedilu obravnavam skozi kritike »tiranije definicije«, ki v času, ko srečujemo nekatere nove, drugačne tipe begunstva, postaja ozka in jo bo prej ali slej treba pomensko razpreti.

Trasiranje diskusije: kdo je okoljski migrant, okoljski begunec?

Okoljski begunci: koncept v nastajanju, z nekaj patine

Pojem okoljski begunec se je v znanstveni diskusiji pojavil z odmevno študijo Essama El-Hinnawija *Environmental refugees* (1985, Program Združenih narodov za okolje) in tako rekoč kategorično zaznamoval in v veliki meri tudi utiril diskusijo, ki je v naslednjih dveh desetletjih potekala med zagovorniki, kritiki, delnimi kritiki in »reformisti« kategorizacije okoljskih beguncev. Vendarle naj bi bil pojem, kot navaja Morrissey (2012: 36), poznan že v sedemdesetih, ko ga je uporabil Lester Brown, ustanovitelj *World Watch Institute*. Ta inštitut se je tako kot danes že takrat ukvarjal s področji podnebja, energije, kmetijstva ter okolja in družbe. Zato ni presenetljivo, da je kot ena referenčnih institucij na teh področjih opozoril in ustvarjal pojme, ki jih je teorija poskušala definirati šele v naslednjih desetletjih, v praksi pa – tudi zaradi definicijskega primanjkljaja – še po več desetletjih predvsem na ravni političnega delovanja povsem zaostajamo.

Če časovni okvir raztegnemo še dlje v preteklost, dobimo še zanimivejše podatke (povzeto po Saunders v Morrissey, 2012: 41): konceptualne korenine pojma »ekoloških pregnancev« –, kot sem pojem v širšem pomenu zapisala uvodoma – segajo že v trideseta leta 19. stoletja. Tako je Dennery že leta 1931 v študiji svaril pred »prenaseljenostjo« indijske podceline in posledično emigracijah kot strategiji zapuščanja ozemelj z nezadostnimi resursi. Bolj konkretno referenco je k razvoju pojma leta 1949 prispeval Vogt, ko je v študiji o severnoameriških prerijskih migrantih, ki so zapuščali območje »prahu« v tridesetih letih,¹ opisoval »ekološko razseljene osebe«. Avtor je tako že zelo zgodaj opozoril na ekološke razsežnosti mobilnosti, zlasti v perspektivi vezanosti ljudi na temeljne resurse preživetja, to je predvsem obdelovalno zemljo.

Digresija k zgodnejšim zaznamkom o prisotnosti ekoloških migrantov v taki ali drugačni obliki v sodobnih družbah nesporno kaže na zavedanje nekusa *okolje*

¹ Obdobje je znano pod oznako *dust bowl* (tudi *dirty 30s*), to je obdobje, ko so se številni ljudje iz ameriških in kanadskih prerij odseljevali zaradi opustošenosti okolja. Kmetijstvo je bilo oteženo, če ne povsem onemogočeno, zaradi podnebnih dejavnikov – hude suše, vetrov, peščenih viharjev in posledično odnašanja prsti.

- *mobilitnost* že precej pred širšo razpravo, ki danes poteka dvotirno, in sicer med akademsko in politično sfero.

Ostanimo pri umeščenosti razprave v sodobnost. El-Hinnawi je v omenjeni študiji prispeval prvo formalno opredelitev okoljskega begunca, sledile pa so mu druge študije, ki so poskušale to definicijo operacionalizirati, jo precizirati in nadgraditi s podatki: kdo so in koliko je okoljskih beguncev danes ter koliko jih lahko zaradi okoljskih sprememb pričakujemo v prihodnosti? Med zadnjimi je odmevna študija Jodija Jacobsona iz leta 1988, ki ponuja prvo numerično sliko okoljskih beguncev in nakaže, kakšna bi potencialno lahko bila vloga podnebnih sprememb pri migracijah v prihodnosti. Jacobson poda sliko o obstoju deset milijonov okoljskih beguncev, njegova napoved pa temelji na oceni števila razseljenih ljudi zaradi suše v Sahelu v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Ta napoved ni pomembna toliko zaradi števil (tem je seveda mogoče oporekati in kritiki so to tudi storili), temveč predvsem zato, ker je pojmu *okoljski begunec* dala legitimnost v javni razpravi. Termin *okoljski begunec* je dobil nekakšno uradno priznanje, s čimer se je umestil v ekološke razprave in v razprave v drugih disciplinah ter se dvignil nad raven zgolj hipotetične kategorije (glej tudi Morrissey, 2012: 36).

Nova spoznanja in ozaveščanje o okoljskih beguncih se odslikavajo v literaturi devetdesetih, ko povečini beremo o populacijski rasti, družbenih in ekonomskih krizah ter posledično velikih migracijskih premikih. Osrednje teme so rast prebivalstva, prenaseljenost določenih okoljsko ranljivih predelov, napovedi in scenariji populacijskih gibanj zaradi podnebnih oziroma okoljskih sprememb in podobno, resna pomanjkljivost teh scenarijev pa je njihova uborna empirična utemeljenost. To je, kot bomo podrobneje videli v nadaljevanju, tudi ena glavnih točk kritike tega pristopa med nasledniki, med katerimi moramo posebej omeniti Normana Myersa, ki Jakobsonovih deset milijonov okoljskih beguncev poveča na petindvajset, s tem pa celo preseže število »klasičnih« konvencijskih beguncev. Njegove projekcije govorijo celo o dvesto milijonih ekoloških beguncev do leta 2050.

Kljub pomislekom, ki jih zbudijo Jacobsonovi »katastrofični scenariji« v akademski in širši javnosti, moramo priznati, da je avtor jasno (in alarmantno) opozoril, da bodo okoljske spremembe v prihodnosti pomembne tudi pri proučevanju migracij. Kot okoljski strokovnjak je bil Jacobson znanilec tega, kar je postalo glavna skrb v pisanju o okoljskih beguncih v 21. stoletju.

Še nekaj odzivov na alarm okoljskih strokovnjakov

Prvi kritiki hipoteze o »okoljskih beguncih« in alarma ekologov so seveda migracijski teoretiki. Med zgodnjimi velja omeniti Astri Suhrke (1992), ki je kritizirala stališče, da je vsako gibanje begunsko; nacija »okoljskega begunca« naj bi po njenem mnenju spodkopavala Konvencijo ZN iz leta 1951, temeljnega okvira za mednarodno zaščito beguncev. Te kritike se nadaljujejo še danes, beremo pa jih v številnih migracijskih študijah. Suhrke (1994) tudi identificira dve smeri v anali-

zah o okoljskih beguncih. Prva smer so maksimalisti, ki »napovedujejo obsežne migracije kot nujen rezultat obsežnih sprememb v fizičnem okolju«, druga pa minimalisti, ki upoštevajo kompleksnost interakcij med okoljem in socialnim sistemom in ne vzpostavljajo trdne neposredne povezave med spremembami okolja in migracijami (Suhrke v Morrissey, 2012: 38). Med vidnimi kritiki velja omeniti Steva Lonergana, ki meni, da je pojem »okoljsko razseljeni begunci« nesmiseln, namesto okoljskih dejavnikov pa v razpravo vnaša pojme razvoja; tako za temeljni dejavnik okoljskih migracij identificira neenakosti v razvoju med globalnim severom in globalnim jugom (Lonergan, 1998; Lonergan v Morrissey, 2012: 38).

James Morrissey (2012: 39) kritike ekoloških alarmističnih napovedi povzema v treh točkah: 1. problematično je označevati vse migrante za »begunce«, ker distinkcija vendarle obstaja; 2. problematično je razumevanje, po katerem je naravno okolje preprosto ločljivo od družbenega, političnega in ekonomskega konteksta, v katerem soobstaja; in 3. empirične evidence migracij kot odziva na okoljske šoke kažejo, da ljudje migrirajo začasno in ciklično ter predvsem na bližnja območja. Avtor meni, da nestrinjanja s pojmom »okoljski begunec« ne implicirajo nestrinjanja s samo povezavo med okoljskimi spremembami in migracijami. Morrissey povzema razpravo iz preloma tisočletja, ko je ena smer raziskovalcev napovedala na stotine milijonov okoljskih beguncev, ki naj bi jih na pot pognale podnebne spremembe, medtem ko je druga smer zanikala obstoj same miselne kategorije (2012: 38). Polarizacija se nadaljuje, diskusija pa se je iz vprašanja o obstoju kategorije »okoljskih beguncev« premaknila k vprašanju, ali lahko okoljske spremembe povzročijo oziroma ljudi prisilijo k migracijam (ibid.).

Osmišljanje razprave: od milijonov h konceptualnim premislekom

Razprava Stephena Castlesa *Environmental change and forced migration: making sense of the debate* iz leta 2002 prinaša enega prvih sistematičnih razmislekov pri koncipiranju odnosa *okoljske spremembe–prisilne migracije*. Avtor, eden vodilnih sodobnih migracijskih strokovnjakov, pozicionira ta medsebojni odnos s stališča begunskih ter migracijskih študij in ne okoljskih, pri čemer poudarja nujnost preseganja disciplinarnih okvirov. Na točki obravnavanja same povezave med področje- ma migracij in okolja nesoglasij ni; da ta povezava nedvomno obstaja, navsezadnje pričata tako čedalje večja produkcija znanstvene in strokovne literature kot tudi javne razprave o posamičnih okoljskih vprašanjih. Odprta pa ostajajo vprašanja konceptualnega premisleka.

Pri umeščanju diskusije o okoljskih migracijah v opus bolj tradicionalnih migracijskih tematik se pokaže izrazita dvo ali celo večtirnost, saj se ključni avtorji ne strinjajo niti glede temeljnih konceptov in njihovih definicij. Na tovrstno zagato opozori Castlesova razprava, v kateri ilustrira razlike med dvema znanima avtorjema iz devetdesetih, Normanom Myersom, ki je intenzivno proučeval okoljske spremem-

be in razseljevanje prebivalstva (omeniti je treba vplivno poročilo *Environmental exodus: an emergent crisis in the global arena*, ki ga je leta 1995 napisal z Jeniffer Kent) in Richardom Blackom, ki je proučeval predvsem begunsko tematiko v Afriki in drugod (eno temeljnih del je *Refugees, environment and development* iz leta 1998). Myers povsem resno razpravlja o okoljskih beguncih, ki jih vidi kot ljudi, ujete v najmanj neugodne, če ne vsaj tvegane ali celo za življenje nemogoče okoljske razmere. Takole pravi:

Obstaja hitro rastoče število ljudi, ki si zaradi suše, erozije tal, širjenja puščav, krčenja gozdov in drugih okoljskih problemov v svoji domovini ne morejo več zagotoviti varnega preživljanja. V obupu ti »okoljski begunci« ... čutijo, da nimajo druge možnosti, kot da poiščejo zatočišče drugje, ne glede na to, kako nevaren je poskus. (Myers, 1995; Myers v Castles, 2002: 1)

Na drugi strani se Richard Black v razpravi UNCHR z naslovom *Environmental refugees: myth or reality* (2001) sprašuje o legitimnosti koncepta in sklone, da gre predvsem za zavajajoč, povsem spolitiziran in potencialno škodljiv mit. To besedilo izostri najmočnejšo kritiko okoljskih interpretacij.

Black opozarja na problematičnost ponujenih tipologij »okoljskih beguncev« in »okoljskih migrantov«, ki obsegajo cel spekter: od začasnih do stalnejših migracij ljudi zaradi naravnih katastrof, industrijskih nesreč, podnebnih sprememb, dezertifikacije in drugih okoljskih pojavov. Black seveda pozna podatke s terena, jih pa zagotovo bere v veliko bolj kritičnem duhu in v temelju kliče k natančnejši določitvi pojmovnega aparata; tako meni, da kljub številnim primerom, ki jih prinaša literatura, ostaja akademska moč študij primerov pogosto izjemno šibka (Black, 2001: 2), ponujeni sezname pa prevladujejo nad teoretsko rigoroznostjo. Kljub različnim in ne maloštevilnim tipologijam obstaja le malo strinjanja in razumevanja, kaj kategoriji »okoljskih beguncev« in »okoljskih migrantov« dejansko pomenita (ibid.: 13). Skrb za revne ljudi, ki bežijo z okoljsko prizadetih območij, po Blackovem mnenju ni prevedena v prepričljive dokaze o obsegu oziroma temeljnih vzrokih za njihovo ravnanje, torej beg iz degradiranih in opustošenih okolij. Black gre še korak dlje in postavlja vprašanje: Za čigavo agendo gre?

Še več, obstaja nevarnost, da ima akademsko in politično (*policy*, op. a.) pisanje o »okoljskih beguncih« več opraviti z birokratskimi agendami mednarodnih organizacij in akademikov kot s katerikoli dejanskim teoretičnim ali empiričnim vpogledom. (Black, 2001: 14)

Blackova trditev, da ne obstaja okoljski begunec kot tak, temveč da begunstvo povzroči kombinacija političnih, ekonomskih in drugih dejavnikov, je skorajda temeljni postulat migracijskih analiz.

V zgodovini so ljudje zapuščali prostore z neugodnimi ali vse slabšimi razmerami bodisi zaradi pomanjkanja dežja, visoke brezposelnosti, političnih nemirov bodisi zaradi kombinacij teh ali drugih škodljivih dejavnikov. Pa vendar je brez trdne definicije, kdo sploh je »okoljski begunec«, težko trditi, da njihovo število narašča; v multidimenzionalnem svetu, v katerem se ljudje za migracije (ali proti njim) odločajo na podlagi širokega spektra dejavnikov, se adekvatna definicija ne zdi prav verjetna. (Black, 2001: 14)

Razprava med Myersom in Blackom je pomembna, ker ponazarja nasprotujoči si poziciji na akademski in politični ravni; ta opozicija se je začela sredi osemdesetih let z omenjeno študijo UNHCR o okoljskih beguncih (El-Hinnawi, 1985), nadaljevala pa v dualizmu disciplinarnega nestrinjanja. Poglejmo še nekaj poudarkov iz okoljskega diskurza, ki sklepa o obsežnih populacijskih premikih. Po napovedih Myersa, ki okoljske begunce vidi skozi alarmantno visoke naraščajoče številke – in vse kaj drugega kot mitološko kategorijo –, naj bi bilo sredi devetdesetih let vsaj petindvajset milijonov okoljskih beguncev, pri tem pa bi ta nepriznana kategorija celo presegala število priznanih konvencijskih beguncev. Do leta 2010 naj bi se število okoljskih beguncev podvojilo, rast pa bi bila lahko še hitrejša zaradi globalnega segrevanja. Myersove napovedi segajo celo do dvesto milijonov ljudi, ki bodo izpostavljeni okoljskim tveganjem, kar bo – v tej viziji – posledično vodilo k velikim migracijskim premikom prebivalstva (Myers, 1997; Myers v Castles, 2002: 1).

Avtorju nikakor ne moremo očitati njegove senzibilnosti za prepoznavanje potencialnih okoljskih migracij. Prav nasprotno: glede na to, da je ta vidik sicer skoraj popolnoma prezrt, mu jo moramo šteti v dobro. Očitamo pa mu lahko njegovo apokaliptično vizijo, ki milijone okoljskih beguncev, oropanih domovanj, povezuje z eno največjih oziroma kar največjo krizo sodobnega človeštva. V poročilu, ki ga je napisal z Jeniffer Kent, preberemo klasični repertoar tveganj, ki je v povezavi s t. i. konvencijskimi begunci že dobro poznan, avtorja pa ga preslikata na milijone potencialnih okoljskih beguncev: grožnje socialni koheziji in grožnje nacionalni identiteti, etnične tenzije, konflikti v novih družbah priseljevanja in podobno.

Black in nekateri drugi kritiki so – če povzamem – takšno vizijo eksodusa zavrnilo vsaj iz dveh razlogov: prvič, ker brez vsake empirične podlage in zgolj na podlagi opazovanja okoljskih sprememb napoveduje bistvene populacijske premike (kritiki namreč menijo, da ni dokazov, da spremembe okoljskih dejavnikov vodijo neposredno k množičnim premikom beguncev, seveda predvsem k razvitim državam globalnega severa); in drugič, ker portretira migrante in begunce kot vir groženj za bogat globalni sever, pri čemer povsem spregleda historične okvire migracijskih praks, razvojne perspektive in razreševanje konfliktov v izvornih družbah (glej Castles, 2002).

Medtem ko je bila na prelomu tisočletja relevantna predvsem diskusija, kdo naj bi bil okoljski begunec, se zdi, da se dobro desetletje raziskovalnega dela kaže v preciznejši teoretizaciji. Tako postajajo vidnejše medsebojne povezave *migracije – človekove pravice – okoljske spremembe*, v osrednje stopa mnogoterost razisko-

valnih gledišč. Ne moremo sicer reči, da je disciplinarni konflikt med okoljsko migracijsko naracijo izginil, se je pa razlika med njima nekoliko zmanjšala. Kot rečeno, je Castels leta 2002 poudaril, da je treba v razpravo, ki sicer poteka iz dveh povsem različnih pogledov, vnesti smiselnost; to je še toliko pomembnejše, ker imajo v javnosti sprejeta stališča o relacijah med okoljem in prisilnimi migracijami dolgoročne politične posledice (2002: 2).

Evidence s terena: je dilema ali – ali realna?

Ekološki dejavniki kot neposredni vzroki prisilnih migracij: kritika prihaja s terena

Vzroki okoljskih migracij, ki jih naštevata Myers in Kent (1995) (dezertifikacija, pomanjkanje vode, krčenje gozdov, zasoljevanje namakalnih površin in siromašenje biotske raznovrstnosti), so povezani z rastjo prebivalstva v manj razvitem svetu in podnebnimi spremembami. Te makrospremembe vodijo k pritiskom, k tekmovanju za zemljo in druge vire, temu pa je treba prišteti še učinke ekstremnega vremenskega dogajanja in naravnih ter človeško povzročenih katastrof (npr. Černobil). Avtorja na podlagi opazovanja teh dogajanj napovedujeta premike milijonov ljudi predvsem zaradi krčenja gozdov, pomanjkanja vode in dviga gladine morja.

Tako Castels (2002) kot Black (1998) in drugi poznejši kritiki poudarjajo vprašanje dejanskih podatkov, ki bi empirično podkrepili trditve, da okoljske spremembe vodijo k velikemu številu okoljskih beguncev ali migrantov. Projekcije same namreč ne dajejo odgovorov, v kakšnem obsegu ljudje dejansko migrirajo v realnem življenju. Black po analizi obsežne literature s terena ugotavlja, da tovrstnih prepričljivih dokazov preprosto ni. Tako so na primer migracije v Sahelski Afriki in podobnih okoljih stoletna praksa, ki je prej ciklične kot permanentne narave. Torej ne gre zgolj za dezertifikacijo in sušo, temveč so migracije »prej bistven del gospodarske in socialne strukture v regiji kot pa odgovor na degradacijo okolja« (Black, 1998: 28; Black v Castles, 2002: 3). Black sicer probleme okolja, na primer dvig morske gladine, zaznava kot zelo realne, vendar jih vzročno ne povezuje z obsežnimi premiki prebivalstva. Ugotavlja, da bolj kot opazovanje globalnega vremena štejejo adaptacijske strategije, ki jih udejanjajo ljudje v lokalnih prostorih, ter odzivi lokalnih skupnosti in vlad v primerih posamičnih okoljskih kriz. Pri tem lahko gre za preventivne strategije (na primer gradnja nasipov za zaustavitev poplav ali zasaditev dreves za preprečevanje erozije prsti) ali strategije pomoči po katastrofah. Pogosto povzročijo naravne katastrofe (na primer potresi, orkani)časne razselitve, ki so po relativno kratkem obdobju minimalizirane. Po potresu v japonskem Kobeju je domove zapustilo tristo tisoč ljudi, vendar je v treh mesecih to število padlo na

petdeset tisoč. Nasprotno pa so ponekod ljudje v začasnih centrih živeli leta, kar kaže primer izbruha vulkana Mount Pinatubo na Filipinih (glej Castles, 2002: 3). Na tej točki Castles v razpravo vnaša pomembnost dveh močnih dejavnikov: najprej močne, organizirane države kot osrednje agencije, v katere domeni je obvladovanje okoljskih tveganj, prav tako pa obstoj in delovanje osi *razvito-nerazvito* med severom in jugom. Vprašljivost primata okoljskih dejavnikov nad vsemi drugimi je po mnenju avtorja še toliko večja, ko gre za etnične konflikte (na primer v Ruandi), ekonomske probleme (revščina, brezposelnost) in ne nazadnje povsem zgrešene vladne politike (na primer pri prehranski oskrbi prebivalstva).

Med avtoricami, ki skušajo razvozlati večdimenzionalnost in kompleksnost vzrokov prisilnih migracij, je pomembno delo korejske raziskovalke Shinwha Lee, ki je v svoje analize vključila številne primere, med njimi Bangladeš in Severno Korejo. Kot ugotavlja Castles (2002: 4), njen model kaže kompleksne interakcije med ekološkimi dejavniki, človeško povzročenimi katastrofami, vladnim delovanjem (kot so neukrepanje, nesposobnost in korupcija, pa tudi škodljive politike) in mednarodnimi dejavniki. V vseh njenih študijah primerov se pokaže množica vzrokov za prisilne migracije. Poglejmo omenjena primera.

Bangladeš kot ena najbolj gosto poseljenih držav se zdi zaradi skrajne izpostavljenosti ciklonom in poplavam idealen primer za študij okoljskega begunstva. Če kje nesporno obstajajo okoljski begunci, potem bi morali biti v Bangladešu. Vendar je tudi v tem primeru Lee našla kompleksne vzroke za revščino in beg ljudi, med njimi oblike lastništva zemlje, etnične delitve, ekonomske razvojne projekte – kot je gradnja jezov – in politične konflikte. Lee meni, da so ključni vzrok prisilnih migracij, četudi jih izzovejo okoljski dejavniki, v resnici spodletele in slabe vladne politike. Do podobnega sklepa je prišla Lee tudi pri analizi velike lakote v Severni Koreji, ki je sredi devetdesetih, ko je prišlo do nepričakovanih poplav in suše, zahtevala številna človeška življenja. Vendar so bile pravi vzrok stradanja prebivalcev vladne ekonomske in militaristične politike, ki so ljudem onemogočale dostop do hrane. V takih razmerah je mednarodna pomoč pri preskrbi s hrano postala del političnega in ideološkega preigravanja: države donatorke so s pomočjo v hrani izvajale pritiske na jedrski program in odnose med Severno in Južno Korejo. Medtem pa so Severnokorejci stradali ali pa se odločili za migracijo na Kitajsko, kjer so doživeli hladen sprejem (glej Castles, 2002: 5). Sklepi obeh študij kažejo, da lakote ni povzročilo neko obče pomanjkanje hrane, temveč nedostopnost hrane za posameznike.

Tako Castles v omenjeni razpravi povzema, da je pojem »okoljski begunec« zavajajoč in da ne pripomore k razumevanju kompleksnosti procesov, ki delujejo v specifičnih situacijah revščine, konfliktov in razseljevanja. To seveda ne pomeni, da ekološki dejavniki v teh okoliščinah niso pomembni ali da jih lahko spregledamo; pomeni le, da so del kompleksne multiple vzročnosti, v kateri so naravni in okoljski dejavniki trdno povezani s širšimi ekonomskimi, socialnimi in političnimi (2002: 5). To pa je tisto presečišče, ki zahteva več poglobljenega raziskovanja, da bi bolje

razumeli temeljne vzroke prisilnih migracij. Eden takih poskusov je komparativna študija terenskih raziskav v Podсахarski Afriki, s katero nadaljujemo razmislek o ekoloških pregnancih.

Sahelska Afrika: migracije in suša

Gunvor Jónsson v analizi *The environmental factor in migration dynamics - a review of African case studies* utemeljuje hipotezo, da je za razumevanje odnosa *okoljske spremembe-migracije* nujno upoštevati procese adaptacije in nemigracijske strategije (2010: 13). Jónssona zanima, kako je okolje integrirano v koncepcije vzročnosti migracij, pri čemer ne gre za dokazovanje neposredne vzročne povezave, saj bi taka premočrtnost spregledala kompleksnost migracijskih procesov. Zanima ga vloga okolja kot bistvenega dejavnika, hkrati pa je zanj nezadosten tisti pristop, ki temelji na linearnem povezovanju migracij z ekonomskim razvojem in okoljskimi spremembami.² Študije s terena kažejo vsaj en zanesljiv argument za njegovo trditev: ljudje se na okoljske spremembe ne odzivajo uniformno. Različnost adaptacijskih strategij je stalnica, v tem kontekstu so migracije ena in zagotovo ne vedno najpogostejša strategija preživetja. Migracijske študije, ki tematizirajo tako različnosti in notranjo stratifikacijo izvornih družb migrantov kakor tudi socialni kapital in mrežne migracije, prinašajo več odgovorov in znanja o tem, zakaj nekateri ljudje v državah ali regijah migrirajo, drugi pa ne (de Haas, 2010; Jónsson, 2010). Četudi privolimo v dikcijo »okoljskih migrantov«, ostaja dejstvo, da so med njimi enormne socialne razlike.

Jónsson v razpravi vzame pod drobnogled trinajst študij primerov posameznih avtorjev ali skupin avtorjev, ki so terensko raziskovali območje Sahelske Afrike (analize vključujejo Burkino Faso, Etiopijo, Gano, Mali, Niger in Senegal, eno besedilo se ukvarja s širšo sudanskogvinejsko regijo), konceptualno pa sledijo teoretskemu dualizmu med »dejavniki odboja« (*push faktorji*) in večravensko kontekstualnostjo pojasnjevanja vzrokov za migracije. Kritični okoljski dejavnik Sahelske Afrike je suša. Kaj torej pokaže primerjalni pogled?

² Jónsson (2010) razlikuje med dvema smerema študij o okoljskih spremembah in migracijah. V prvi so tiste, ki se ukvarjajo s t. i. »push faktorji« (kar bi bilo kontekstualno ustrezno poimenovati z 'dejavniki odboja'), v drugi tiste, ki izhajajo iz večravenskosti in dejavnikov konteksta. V diskurzu o okoljskih spremembah in migracijah so najprej prevladovali konvencionalne *push-pull* teorije. V tej optiki so okoljske spremembe v revnih državah povezane s populacijskim pritiskom na vire in z netrajnostno rabo zemlje (tj. njenih možnosti obnavljanja), zaradi česar pride do siromašenja okolja, kar nazadnje vodi k migracijam. Ali kot zapiše Jónsson (2010: 6), migracije so rezultat populacijske rasti, ki je presegla okoljske meje. Nekoliko sodobnejša argumentacija pravi, da ekstremna podnebna variabilnost, potencialno tudi podnebne spremembe, ogrožajo življenje revnega prebivalstva in ga silijo k migracijam v okoljsko stabilnejše države, po možnosti na globalnem severu. Tovrstno pojasnjevanje je problematično na več ravneh: med drugim se izvirne družbe migrantov razume kot tehnološko konstantne, to je nezmožne izogiba ali prilagoditve okoljskim izzivom, prav tako pa so percepirane kot povsem agrarne in odvisne zgolj od te dimenzije.

Prvič, analiza študij primerov kaže, da okoljski dejavniki stresa, kot je suša, ne vodijo nujno k migracijam. Za migracije – zlasti na oddaljena območja in na splošno za mednarodne migracije – so potrebni ustrezni viri, ki pa jih med sušo ni. To so potrdile študije v Gani in Burkini Faso, kjer so hude suše vplivale na sposobnost ljudi, da bi investirali v migracije, in v Maliju, kjer so bile migracije med sušo omejene na bližnja območja. Nadalje, za migracije so potrebna podporna socialna omrežja; če skupnost nima neke utečene zgodovine ali tradicije migracij, taka podporna omrežja migrantom med sušo preprosto ne bodo na voljo.

Drugi skupni sklep se nanaša na teritorialni obseg migracij med sušo; analize kažejo, da se migracije med sušo praviloma odvijajo znotraj migrantove izvorne države, kar je zopet povezano s finančnimi viri. Senegalska študija (Bleibaum, 2009)³ je denimo pokazala, da so migranti iz premožnejših vasi za dlje časa emigrirali v velika evropska mesta, medtem ko so migranti iz revnejših vasi emigrirali sezonsko in v bližnja mesta. Kot povzema Jónsson (ibid.), različni avtorji prepoznavajo, da je napačno povezovati migracije zaradi suše in stalnosti. Velja prav nasprotno. Migranti se želijo vrniti domov, ko se razmere izboljšajo, zato so migracije na krajše razdalje tudi pričakovane.

Tretjič, pri migracijah med sušo je treba upoštevati tudi vpliv neokoljskih dejavnikov. Gre za kontekstualno specifične dejavnike, med njimi denimo ranljivost preskrbe s hrano. Študije več skupnosti so pokazale, da so krize preskrbe s hrano pomembna spodbuda za emigracije, ki so v funkciji mehanizma pomoči sorodnikom.

Iz Jónssonove analize sledi, da terenske študije primerov v Sahelski Afriki potrjujejo kompleksno vzročnost migracij, pri čemer je ključno, da okolja ne moremo brati izolirano od drugih strukturnih sprememb v družbah (ekonomskih, političnih, etničnih in tako naprej). Tako glavni dejavnik migracij iz sušnih predelov ni okolje *per se*, temveč pomanjkanje hrane; tega pa nikakor ni mogoče analizirati zgolj skozi ekološki vidik.

Povedni so tudi izsledki študij o heterogenosti odzivov v skupnosti, ki je soočena z določeno okoljsko spremembo. Jónsson (ibid.) navaja, da se skupnosti praviloma ne odzivajo kot homogena skupina. Pri tem, kdo bo ostal in kdo migriral, lahko igrajo pomembno vlogo strukturni dejavniki, denimo poročne prakse in spolne neenakosti. Tako pričevanja s terena v Maliju nakazujejo, da lahko med sušo pričakujemo povečanje migracij žensk in otrok na bližnja območja, medtem ko je druga študija pokazala povsem nasprotno sliko v Nigru, kjer so ženske ostale, njihovi možje pa odhajali. Spet druga analiza na primeru Gane kaže, da mladi moški migrirajo relativno hitro, medtem ko starejši možje ostajajo čim dlje, da bi opravljali vlogo lokalnih in družinskih avtoritet. V številnih študijah z območja

³ Podrobneje glej spletno stran projekta *EACHFOR – Environmental Change and Forced Migration Scenarios*, kjer so predstavljene številne študije primerov iz afriškega, azijskega, pacifiškega in evropskega prostora, med drugim tudi Bleibaumova analiza senegalskega primera (2009).

Sahelske Afrike beremo identične poudarke: da migracije niso zgolj ali celo nujno odziv na krizo ali spremembo, temveč so pogosto normalen del posameznikovega življenjskega cikla in del strategij gospodinjstev za izboljšanje ekonomskega položaja, zagotavljanja raznolikosti prihodkov, razpršitve tveganj in tako naprej (glej Jónsson, 2010: 13–14). Dejstvo je tudi, da so migracije del družbenega življenja tudi takrat, ko ta okolja niso soočena s tako očitno ekološko spremembo, kot je suša.

Na koncu je treba vsaj omeniti metodološki vidik, ki je v napovedih števila okoljskih beguncev ključen, ne pa tudi nujno »nevtralen«. Osrednja metodološka skrb se v tej razpravi nanaša na čas, zlasti glede predvidljivosti in napovedovanja sedanjih in zgodovinskih dogodkov v prihodnjih scenarijih (ibid.). Kritika se povsem utemeljeno nanaša na računalniške projekcije trendov in scenarijev, ki nimajo temeljev v »resničnih zgodovinskih dogodkih«, to je v praksah in strategijah, ki so jih ljudje in skupnosti ob ekoloških spremembah in krizah dejansko živeli. S projekcijami – demografskimi, migracijskimi, rodnostnimi ali še katerimi drugimi – imamo v družboslovni analizi resne težave, če jih izvzamemo iz historičnega okvira in konteksta vsakdanjega življenja konkretnih lokalnih skupnosti; napovedovanje migracijskih scenarijev, pa najsi temeljijo na še tako izdelanih statističnih metodah in modelih, zlahka ostajajo na ravni »računalniškega napovedovanja prihodnosti«, ki ima z dejanskim družbenim življenjem opraviti bolj malo ali celo nič. Ob modeliranju scenarijev je tako nujno vsaj minimalno zavedanje nenehne odprtosti družbenega življenja. V nasprotnem primeru namreč obstaja precejšnja verjetnost, da se verjetnostni račun ne bo izšel.

Ekološki pregnanci: ujeti med »tiranijo definicij« in potencialno izginjajoče države?

Hipoteza o okoljskih migrantih, za katere se zdi, da so nekakšni »sodobniki« na sceni migracijskih gibanj, je doživela kritiko tudi na točki umeščanja ekoloških pregnancev v mednarodni begunski režim. V času izrazito restriktivnih migracijskih politik globalnega severa, predvsem Evropske unije in Združenih držav Amerike, ki namesto migracijskih politik implementirata mejne politike, se zdi vsak poskus resne obravnave in zaščite okoljskih beguncev projekt, obsojen na neuspeh. Kot je bilo rečeno uvodoma, temeljna Konvencija o statusu begunca iz leta 1951 pojma okoljskih beguncev ne pozna, reaktualizacija begunstva v zadnjih letih – naj spomnim, da je leta 2013 Visoki komisariat Združenih narodov za begunce prvič po drugi svetovni vojni zaznal več kot petdeset milijonov, zdaj pa že skoraj šestdeset milijonov prisilno razseljenih oseb⁴ – pa prostor za obravnavo okoljskih beguncev

⁴ Podatki UNHCR (2015) o globalnih trendih prisilnih migracij kažejo hitro naraščanje števila preganjanih ljudi. V letu 2013 jih je bilo 51 milijonov, leta 2014 je njihovo število naraslo na 59 milijonov; med njimi je 19,5 milijona beguncev, 38,2 milijona notranje razseljenih oseb in 1,8 milijona prosiincev

na najvišji ravni konvencijske zaščite prej oži kot odpira.

Sentimenti protibegunstva ter vzpon neorasizma in novih fašizmov v sodobnih družbah neposredno korelirajo s povzročanjem moralnih panik in ustvarjanjem strahov »zahodnega sveta pred begunci«. Na te izjemno konfliktne družbene razmere se sklicujejo tisti analitiki, ki zagovarjajo »nedotakljivost« obstoječega sistema varovanja begunskih pravic; odpiranje in redefiniranje konvencije je namreč povezano s tveganjem, da dobimo prej »manj kot več«, četudi praksa zadnjih let pozna kar nekaj takih predlogov. Roger Zetter leta 2010 v prispevku *Protecting people displaced by climate change: some conceptual challenges* povzema ključne točke »neskladij«, ki otežujejo, če ne že povsem preprečujejo zaščito okoljskih pregnancev v okviru obstoječe begunske konvencije:

Ta predlog je problematičen iz več razlogov. Podnebne in druge okoljske spremembe ne temeljijo na preganjanju – kar je ključno pri konvencijski definiciji –, niti do njih ne pride zaradi enega izmed petih razlogov iz konvencije. Medtem ko so napovedi o številu migrantov, razseljenih zaradi podnebnih sprememb, zelo sporne, pa se ne zdi nerazumna predpostavka, da obstaja majhna verjetnost, da bi večina razseljenih zaradi podnebnih sprememb prečkala mednarodne meje, kar je tretji ključni pogoj, na katerem temelji begunski status. Četrtoč, migracije, povzročene zaradi podnebnih sprememb ali drugih okoljskih dejavnikov, čeprav prisilne, ne vključujejo državnih akterjev – še en element konvencijske definicije –, temveč, nasprotno, temeljijo na splošnejši globalni odgovornosti za globalno segrevanje, ki je povzročitelj podnebnih sprememb. Petič, begunska konvencija predvideva vrnitev domov kot eno od treh trajnih rešitev. To je le redko, če sploh, mogoče v kontekstu podnebno povzročenih razselitev, ko zaradi dviga morske gladine in dezertifikacije te rešitve nazadnje niso mogoče. In nazadnje, v času nasprotovanja in zavračanja beguncev lahko vodi širitev obsega begunske konvencije na »podnebne« ali »okoljske begunce« zaradi očitnega preganjanja in implicitnih konfliktov k še večjemu zmanjševanju odgovornosti držav, da zaščitijo tiste, ki so na begu. (2010: 141–142)

Konvencija iz leta 1951 je seveda nastala v nekem drugačnem družbenem momentu, ko je bila mednarodna zaščita posameznikov, ki so bežali pred terorjem lastnih držav, ključna. Pri tem begu jih je mednarodna skupnost varovala tako, da jim je omogočala varno zatočišče in zagotavljala, da ne bodo vrnjeni v države, kjer bi bilo njihovo življenje ogroženo. Hkrati pa ni dvomov, da so okoljski begunci, ne glede na konceptualne nedorečenosti, realen pojem, ki ga je treba tako sociološko kot pravno elaborirati. Prav tako ni dvomov, da je vključ *Okvirni konvenciji Združenih narodov o podnebnih spremembah* nastal prazen prostor, v katerem so se – gledano

za azil.

pravno – znašili okoljski begunci. To zahteva odločnejše odzivanje v praksi. Nekateri globalni akterji, na primer Mednarodna organizacija za migracije (IOM), so predlagali svoje definicije, saj so to potrebo zaznali na terenu, nanje pa so vplivale tudi kritike, da so okoljski migranti spregledani. IOM opredeljuje »okoljske migrante« kot:

posameznike ali skupine ljudi, ki so iz nujnih razlogov zaradi nenadnih ali progresivnih sprememb v okolju, ki negativno vplivajo na njihovo življenje ali življenjske razmere, prisiljeni zapustiti svoje domove, ali pa se za to odločijo, bodisi začasno ali trajno, in ki se selijo bodisi znotraj svoje države ali v tujino (IOM, 2008; IOM v Zetter, 2010: 139).

V tej definiciji je poudarek na neugodnih okoljskih razmerah za življenje, to je širšem spektru ekoloških dejavnikov, ki se ne fokusirajo zgolj na podnebne spremembe. Tak kontekst pa je pomemben kljub kritiki, da tovrstne definicije ne morejo zadovoljivo pojasniti vzročnosti med podnebnimi spremembami in nastankom okoljskih migrantov.

Sklepni razmislek

Nesporno je, da okoljske migracije – v najširšem pomenu besede – obstajajo od začetkov človekovega organiziranega naseljevanja ob virih življenja, najpogosteje ob rekah in drugih vodnih žilah. Nesporno je tudi, da obstaja nestrinjanje s tem, kaj naj z okoljskimi migranti počnejo sodobne politike, ki so okoljske begunce po kopenhagenskem srečanju 2009⁵ skorajda pometle z dnevnega reda globalne diskusije. Ostaja pa dejstvo, da se znanstvena literatura že približno tri desetletja precej intenzivno ukvarja z vprašanji globalnih okoljskih sprememb, med njimi tudi z relacijo med podnebnimi spremembami in njihovim vplivom na migracije. V besedilu smo pokazali različne analize in interpretacije okoljskih in migracijskih analitikov, pri čemer prvi poudarjajo črnooglede, celo katastrofične scenarije okoljskih sprememb, ki bodo bistveno vplivale na odseljevanje s številnih okoljsko ranljivih območij v t. i. nerazvitem svetu oziroma na globalnem jugu in vzhodu. Analitiki migracij nasprotno opozarjajo, da so emigracije ena od strategij, da pa ne smemo spregledati adaptacijskih strategij, saj historične izkušnje kažejo, da številni ljudje nikoli ne odidejo. Ali tudi ne morejo oditi, kar je povezano z resursi, ki jih (n)imajo. Podatki s terena kažejo, da tudi ne smemo spregledati spolno obeleženih

⁵ Kopenhagenska konferenca se je odvijala decembra 2009, na njej je bilo več kot tisoč udeležencev z različnih znanstvenih področij in politike. Bila naj bi velika prelomnica, njen pomemben dosežek pa je, da so se v nasprotju s Kjotskim protokolom iz leta 1997 tokrat k spremembam (zmanjšanje izpustov v okolje) zavezale tudi velike države.

značilnosti, saj v nekaterih okoljih praviloma ostajajo ženske in ženske z otroki, v drugih okoljsko degradiranih območjih pa zaznavamo emigracije družin. Vendar praviloma vedno v povezavi z adaptacijskimi strategijami, ki jih razvijejo skupnosti.

Tako ostaja na več ravneh popolnoma razprto vprašanje odnosa med človekovimi pravicami, ki jih okoljsko razseljenim osebam nikakor ni mogoče odreči, in okoljskimi spremembami, do katerih bo prišlo prej kot na skrajnostih nekje proti sredini kontinuuma »katastrofični–minimalistični« scenarij: na akademski ravni je minimum strinjanja dosežen na točki, da gre za pomembno interdisciplinarno vprašanje, ki pa še zdaleč ne ponuja enoznačnih odgovorov, na politični pa nekatere globalne agencije iščejo možnosti delovanja zunaj uveljavljene konvencijske zaščite beguncev. Za zdaj se zdi, da je taka pragmatično-legalistična pot v praksi glavna usmeritev.

Kljub pričakovani različnosti, ki temelji v disciplinarnih okvirih znanstvenih disciplin, pa ne moremo spregledati dejstva, ki se bo v praksi prej ali slej razkrilo v blažji ali radikalnejši obliki: razseljeni okoljski migranti se bodo tudi kot »osebe brez države« zelo kmalu znašli na globalni agendi; zagotovo vsaj v trenutku, ko naj bi po napovedih okoljskih strokovnjakov izginila katera od otoških držav. Takrat bo terminološki problem zadnja stvar, s katero se bo ukvarjala ta ali ona akademska perspektiva.

Ker namen prispevka ni poglobljena analiza pravnih okvirov, prav tako pa tudi literatura ne prinaša jasnega, enoznačnega odgovora stroke o koncipiranju pravne zaščite, bom ostala pri opazanju, ki je identično za celotno vprašanje ekoloških pregnancev: ti nekako so, a so ujeti med teoretske nedorečenosti in okoljske spremembe, ki se bodo prej ali slej v večjem ali manjšem obsegu zgodile oziroma se že dogajajo v lokalnih življenjskih prostorih. Tako nedorečenost ilustriram z odprtim razmerjem med »tiranijo definicij in potencialno izginjajočimi državami«⁶, pri čemer se ne zdi neverjetno, da se bodo meje mednarodnega prava potopile skupaj s kakšno izginjajočo otoško državo. A gre za vprašanja, ki po kompleksnosti in aktualnosti zahtevajo posebno obravnavo. Zdi se, da so premiki vidni tudi v diskusijah v znanstveni literaturi, zlasti po kopenhagenskem srečanju 2009, ko v ospredje stopajo multidisciplinarne perspektive raziskovanja podnebnih sprememb in razseljevanja. Teme človekovih pravic in vsakdanjega življenja ekoloških pregnancev, pa tudi državljanstva in suverenosti počasi, a vztrajno, nadomeščajo temeljna disciplinarna razhajanja.

Zelo verjetno je, da bodo ekološki pregnanci nekega dne preprosto prišli. Ne bo pomembno, ali zaradi globalnih podnebnih sprememb ali zaradi lokalnih mikroekoloških sprememb. Ekološke razmere se globalno in lokalno hitro in radikalno spreminjajo in, če se vrnemo k Becku, tovrstne »proizvedene negotovosti« nimajo roka zastaranja. Okoljski begunci, četudi pravno nekako neizdelana kategorija, so

⁶ Campbell leta 2010 podrobneje analizira potencialno izginjajoče otoške pacifiške države v analizi *Climate induced community relocation in the Pacific: the meaning and importance of land*.

realni in so med nami. Pravzaprav že dolgo ni več pomembno, ali je kakšen del celine na spremembo pripravljen ali ne. Domnevamo pa lahko, da bodo odzivi globalnega severa enaki tistim z dobro znanega repertoarja populističnih intervencij na t. i. »migracijske krize«.

Literatura

- BATES, DIANE C. (2002): Environmental Refugees? Classifying Human Migration Caused by Environmental Change. *Population and Environment* 23(5): 465–477.
- BECK, ULRICH (2009): *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.
- BLACK, RICHARD (1998): *Refugees, Environment, and Development*. London: Longman Development Studies.
- BLACK, RICHARD (2001): *Environmental refugees: myth or reality?* Working paper no. 34. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- CAMPBELL, JOHN (2010): Climate induced community relocation in the Pacific: the meaning and importance of land. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 57–79. Oxford in Portland: Hart Publishing.
- CASTLES, STEPHEN (2002): *Environmental change and forced migration: making sense of the debate*. New issues in refugee research, Working paper no. 70. Oxford: Refugee Studies Centre, University of Oxford.
- CASTLES, STEPHEN (2010): Afterword: What now? Climate Induced Displacement after Copenhagen. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 239–246. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- CASTLES, STEPHEN IN MARK J. MILLER (2009): *The age of migration: international population movements in the modern world*. New York: Palgrave Macmillan.
- DE HASS, HEIN (2010): Migration and development: a theoretical perspective. *International Migration Review* (44/1): 227–264.
- EACHFOR – *Environmental Change and Forced Migration Scenarios*. Projektna dokumentacija. Dostopno na: <http://www.ccema-portal.org/article/read/eachfor-projectpublications> (20. september 2015).
- EL-HINNAWI, ESSAM (1985): *Environmental Refugees*. Nairobi: United Nations Environmental Programme.
- GEDDES, ANDREW (2003): *The politics of immigration in Europe*. London: Sage Publications.
- HASTRUP, KIRSTEN IN KAREN FOG OLWIG (2012): *Climate Change and Human Mobility. Global Challenges to the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press.
- IOM (2008): *Expert Seminar: Migration and the Environment*. Geneva: International Dialogue on Migration No. 10.
- JACOBSON, JODI (1988): *Environmental refugees: a yardstick of habitability*. World watch Paper, No. 86. Washington, DC: World Watch Institute.

- JÓNSSON, GUNVOR (2010): *The environmental factor in migration dynamics – a review of African case studies*. Working papers, Paper no 21. Oxford: International Migration Institute, University of Oxford.
- LACZKO, FRANK IN CHRISTINE AGHAZARM (UR.) (2009): *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*. Geneva: International Organisation for Migration.
- LONERGAN, STEVE (1998): Te role of environmental degradation in population displacement. *Environmental change and security project report*. Vol. 4.
- MCADAM, JANE (UR.) (2010): *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- MCADAM, JANE (2010): »Disappearing States«, Statelessness and the Boundaries of International Law. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 106–129. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- MYERS, NORMAN IN JENNIFER KENT (1995): *Environmental Exodus: An Emerged Crisis in the Global Arena*. Washington DC: Climate Institute.
- MYERS, NORMAN (1997): Environmental Refugees. *Population and Development* 19(2): 167–182.
- MORRISSEY, JAMES (2012): Rethinking the »debate on environmental refugees«: from »maximilist and minimalist« to »proponents and critics«. *Journal of Political Ecology* 19: 36–49.
- STOTT, PHILIP A. IN SIAN SULLIVAN (UR.) (2000): *Political Ecology: Science, Myth and Power*. London: Arnold.
- SUHRKE, ASTRI (1994): Environmental degradation and population flows. *Journal of International Affairs* 47(2): 473–496.
- UNHCR. *Konvencija o statusu begunca, 1951*. Dostopno na: <http://www.unhcr-centraleurope.org/si/pdf/viri/konvencije/besedilokonvencijeobeguncihinnjenega-protokola.html> (20. september 2015).
- UNHCR (2015): *Global Trends. Forced Displacement in 2014*. Geneva: UNHCR.
- ZETTER, ROGER (2010): Protecting people displaced by climate change: some conceptual challenges. V *Climate Change and Displacement. Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 131–150. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- WORLD WATCH INSTITUTE. Dostopno na: www.worldwatch.org (20. september 2015).